
Нове осмислення ціни втрат жодною мірою не означає іншого розуміння природи героїчного, ніж у попередніх роках. У послідовному правдивому дослідженні дійсності літературна творчість трьох письменників закономірно дійшла тонкощів, діалектичного розуміння реальностей війни, і саме в їхньому світлі кожне життя, поглинуте війною, набуває ще більшого духовного значення, стає ще вагомішим уроком, який входить у свідомість народу і торкається найглибших підвалин існування усього земного.

Список використаних джерел

1. Белль Г. Груповий портрет з дамою / Г. Белль // Всесвіт. – №7. – С. 18-138.
2. Белль Г. Де ти був, Адаме? / Г. Белль Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1. – 798 с.
3. Белль Г. Дом без хозяина / Г. Белль Самовольная отлучка: Романы, повести. – Мн.: Маст. лит., 1989. – 484 с.
4. Белль Г. Більярд о пів на десяту / Г. Белль Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1. – 798 с.
5. Гончар О.Т. Катарсис / О. Гончар – К.: Укр. світ, 2000. – 136 с.
6. Гончар О. Прапорonoсці / О. Гончар – К.: Молодь, 1966. – 426 с.
7. Гончар О. Циклон / О. Гончар – К.: Рад. письменник, 1970. – 286 с.
8. Джебраилова С. Художественный мир Г. Белля в контексте литературы.
9. Германии XX века / С. Джебраилова. – Баку: Изд-во «Е. Л.». – 296 с.
10. Захарчук І. Мілітарна стратегія соцреалізму // І. Захарчук // Слово і час. – 2006. – №10. – С. 51-60.
11. Мелихов А. Как выковывалась совесть нации // А. Мелихов // Слово. – 2007. – №54. С. 21-26.
12. Млечина И. Без срока давности. Антифашистская тема в романе ФРГ последних лет / И. Млечина // Знамя. – №10. – С. 217-226.
13. Мнячко Л. Смерть зветься Енгельхен / Л. Мнячко. – К.: Дніпро. – 266 с.
14. Роднянская И. Мир Генриха Белля / И. Роднянская // Вопросы литературы. – 1966. – №10. – С. 69-105.
15. Шевчук В. Здобуток новітньої словацької літератури // В. Шевчук // Л. Мнячко Смерть зветься Енгельхен. – К.: Дніпро. – 266 с. – С. 260-265.
16. Hoven H. Heinrich Bölls «Briefe aus dem Krieg» // H. Hoven literaturkritik.de Nr. 6, Juni 2003 Literaturgeschichte

The article focuses on the analysis of novels by L. Mnjachko, O. Gonchar and H. Boll. Their works are interpreted inseparably linked with anti-war world movement. On the background of their personal experience and history writers represent appropriateness of human being, idea, moral and philosophers sense of that epoch. They reflect in their antimilitary novels events of the stormy periods of humankind history, human consciousness, formation of her convictions and indification.

Key words: war, piece, violence, humanism, man, untimilitarism.

УДК 821.161.2-1.02.09

Т. А. Марчак

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ПОЕТИКИ ВАСИЛЯ ЕЛЛАНА-БЛАКИТНОГО

У статті охарактеризовано окремі риси модернізму В. Блакитного в поєднанні з неоромантизмом, символізмом, імпресіонізмом, психологізмом, революційним романтизмом, аналітичним раціональним осмисленням своєї епохи через дослідження образу ліричного героя, лаконізм, уривчастий синтаксис, динамічність, конфліктне і здебільшого діалогічне розгортання ліричної теми з боротьбою протилежних емоцій, прихильність до образів і епітетів, характерні метафоричні означення.

Ключові слова: образ, модернізм, символізм, імпресіонізм, художні засоби, лаконізм, динамічність.

Еллан-Блакитний – один з найяскравіших українських поетів-модерністів 20 років ХХ століття. Його твори засвідчують спроможність української літератури бути самодостатнім мистецьким явищем у світовому контексті, які, на жаль, були вилучені з літературного процесу у період нищівного режиму тоталітаризму. І лише сьогодні критика почала розглядати творчість Еллана Блакитного як повноцінне явище українського літературного процесу ХХ століття, якою цікавляться сучасні дослідники, а твори вивчають у середніх навчальних закладах і ВНЗ.

В історії української поезії Еллан-Блакитний – помітна творча індивідуальність. «Характерною і пануючою рисою його літературної фігури була твереза, трохи суха простолінійність і якась підкреслена програмованість» [4, с. 157]. Василь Еллан-Блакитний прагнув своїми творами утвердити в свідомості людей високі моральні чесноти, почуття оптимізму і волі, утвердження добра й справедливості на землі. Складаються і характерні риси Елланової поезики – лаконізм, уривчастий синтаксис, динамічність, конфліктне і здебільшого діалогічне розгортання ліричної теми з боротьбою протилежних емоцій, прихильність до образів і епітетів, характерні метафоричні означення, які використовує Еллан як потужні удари в мурі, у підпори твердинь старого світу. Соціальний

зміст цього поєдинку, як і його кінцева перспектива, освітлена незгасним історичним оптимізмом, виявлені у Блакитного завжди чітко й піднесено. Пізнаємо з творів поета і сувору величну дійсність часів громадянської війни – в її найтиповіших виявах. Вірш «Повстання», з його трагічним фіналом, присвячений А.Заливчому, чи не найкращий у всій спадщині поета. Багато рядків цієї поезії неначе виринають з чернігівських зошитів юнацької Елланової лірики; тут і «сивий морок», «білий ранок опалево плакав», і «ридання рояля», – але зараз усі ці образи служать контрастним тлом до деталей іншого походження – татакання кулемета, тремтіння мотора панцерника, заціпленого в мертвій руці нагана, червоно-чорної рани героя. І наприкінці знову вступають у дію образи, які сповнюються новим трагічним змістом: жалоби, смутку, роздуму над смертю борців – «все уквив туман», «сніг лягав (так м'яко-м'яко танув)». А потім: «Хтось вночі заломить у смертельній тузі руки... / Наче хвиля, защемить печаль, / Жалобні Шопена звуки / Розіллє ридаючи рояль» [2, с. 76].

В. Блакитний умів вкладати у свої вірші глибокі й щирі емоції переконаної людини, і завдяки цьому його твори дихали справжнім чаром поезії. Від вірша «Вперед» до поезії «Творче «вірую» (1923), в якому ідея слова-зброї втілена в найнаочніші, сказати б, образи: «Стиснемо слова в кулак, в набій слова вженем...» [2, с. 109], сформульовано погляди поета на суспільне призначення поезії, на роль художнього слова у боротьбі за волю і правду народу. «В цьому крилася причина внутрішніх конфліктів революційного романтизму, що не минула В. Еллана, який мусив змиритися з «романтикою буднів». Однак його лірика не втрачала вольових імперативів, чим наближалася до неоромантизму Лесі Українки» [3, с. 194]. Роздуми поета про значення художнього слова знаходимо у вірші «Вперед», який є промовистим свідченням того, що Еллан-Блакитний гідно продовжив традиції віршування – використовує амфібрахій (трискладову стопу з наголосом на другому (середньому) складі, який згодом стає повноправний у нашій поезії. Першими цей розмір в українській поезії живив Є.Гребінка («Човен», «Українська мелодія»), тоді ж використовувався поетами-романтиками Олександром Афанасьєвим-Чужбинським, Михайлом Петренком, Миколою Устияновичем. Амфібрахієм написано одну з частин першого твору Т.Шевченка — балади «Причинна»). Використання амфібрахії Блакитним, чітко простежується у поезії «Вперед»:

Ні слова про спокій! Ні слова про втому!

Хай марші лунають бадьорі й гучні...

Хоч ніч облягає, – та в п'їтьмі глибокій

Вже грають, палають досвітні вогні...» [2, с. 70].

○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ а жіноча

○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ | ○ – б чоловіча

○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ | а жіноча

○ – ○ | ○ – ○ | ○ – ○ | ○ – б чоловіча

Твір чітко розподілений на три катрени. Пришвидшений темп, надмірна емоційність, задаються уже першим реченням. Нагромадження антонімії (спокій – втома, п'їтьма – досвітні вогні), риторичних знаків оклику та запитань («Товариші, друзі!», «Єднаймо одсталих плечем до плеча!», «Гей, хто там посміє шляхи замикати?»), асоціації («Хай марші лунають бадьорі й гучні... / Хоч ніч облягає, – та в п'їтьмі глибокій...»). Метафори (грають-палають досвітні вогні), порівняння (горять наші очі, як вістря меча), фразеологізми (хто нам посміє шляхи замикати) в поезії не видаються незвичними, навпаки, справляють враження прямого значення слів через їх загальновідомість. Світло-печального звучання поезія набуває за рахунок поєднання уже згадуваних лексичних засобів із тристопним амфібрахієм. Мелодійності цього твору сприяє і римування. При перехресному римуванні катренів обов'язковим є акцентування на співзвучності другого і четвертого рядків (гучні / вогні – чоловічі). Перший і третій рядки у фольклорі й писемному віршуванні часто можуть бути неримованими взагалі, що не порушувало, однак, загального відчуття римованості всього катрена. Але Василь Блакитний робить рими першого і третього рядків багатшими (жіночими – втому / глибокій), ніж рими другого і четвертого рядків. За рахунок цього поезія стає більш оригінальною, що цілком узгоджується зі змістом і настроєм цього твору.

Прикметно, що більшість міркувань літературознавців Ю. Коваліва, С. Крижанівського, С. Павличко, Р. Мовчан, про Еллана-Блакитного загалом відображають його модерністські погляди на сутність мистецтва, специфічні особливості та функції слова у новітній час, процес творчості, активізації суб'єктивного начала у літературних текстах.

«Водночас естетична концепція поета виявляла свої відмінності, у тому що надто переймалася моральними настановами суворого ригоризму й аскетизму, що надавали імпресіоністичній тональності гострих, кутастих форм, виповнювали пасіонарним змістом: «За життя розплата тільки кров'ю, / Тільки смертю переможеш смерть...». Вже сучасники помічали в його лаконічному віршуванні намагання подолати емоційно-почуттєвий компонент, притаманний українській ментальності й літературі, або, як писав М. Хвильовий, «розхлябану» психіку, перебороти кардіоцентричну стихію, оті «серця перебої» задля раціонально цілеспрямованого чину. Такий визначальний мотив лірики «буряного поета революційного наступу» та «пуританської суворості» з постійним загостренням так і не розв'язаної конфліктної динаміки вольового протистояння сердечному «розмагніченню» [3, с. 194].

В. Еллан (Блакитний) дійсно схильний до апології вольових імперативів та суворого аскетизму з рисами жорстокої ригористичної моралі задля ідей, що врешті-решт виявилися ілюзорними. Його ліричний персонаж неможливий поза міфом тодішньої ідеології, він, як і народницький герой виконує роль свідомої жертви, нігіліста щодо духовних цінностей, які, нібито розмагнічують його ество, і в поезії «Після Крейцерової сонати» автор підкреслює: «Нам треба нервів, наче з дроту, / Бажань, як залізобетон, / Нам треба буряного льоту, – / Грими ж, фанфар мідяний тон! / Деся там самотня віоліна / Тужливо журиться в імлі... / Не зупиняйся! Хай загине! / Йдемо! Під марші. По землі!» [2, с. 74].

Розповідь у поезії Василя Блакитного завжди зведена до мінімуму. Удари молота історії і власного серця зливаються в одне неподільне ціле. Звідси – новаторський характер Елланової лірики, ритмів, образів і асоціацій. Постійно змінюється стилістика і вся поетика його віршів. Майже зникає умовна символіка книжного походження. Він засвоює тонку техніку безпосереднього відтворення мінливих вражень та їхньої взаємодії в душі; ритмомелодику, що завдяки паузам, зламам темпу, немовби прямо відбиває психічний процес; оперує ефектами зіткнення барв, світла, звуків.

«Для форми поета особливо характерна енергія синтаксичних конструкцій, що руйнує старе поняття мелодійності і створює нові, індивідуально-елланові ритмічно-інтонаційні основи вірша» [1, с. 28]. Використання цих прийомів є індивідуальною властивістю поетичної форми Василя Блакитного і не повторюється ні в кого з тогочасних поетів. Письменник залишає тільки ті слова, що завдяки силі психологічних зв'язків можуть викликати в уяві цілу картину і в такий спосіб заступити її описання. Це мова емоцій і асоціацій. Часто одне слово вбирає в себе зміст цілого речення, а одне стисле речення – великий період. Широко вживається інверсія, як і пропуск звичайно потрібного слова, створюється враження живої схвильваної мови, як-от у поезіях «Старовинний цілують рояль», «Осінь», «Україні».

Найповніше розкрилася індивідуальна властивість Елланової поетичної форми за допомогою ритму, синтаксису, інтонації, наголосу (настрою настрбю), а також символіки кольорів. Це виявилось, зокрема, і в здатності творити незвично романтичні образи. Улюблені кольори поета: білий («чайка білокрила», «хмари білі», «білий ранок», «зірчасто-білий візерунок»), срібний («срібними сурмами», «чи тремтіло, чи ні срібне перце»), сірий («сивий морок», «криваві рани на сірих вулицях», «керею сивої імлі»), червоний/рожевий («я пишу червоним атраментом, як кров», «завели її мрії рожеві», «на червоночорну рану», «червоно-бунтівливе море»), золотий («гаї скидають шати золоті», «тремтить золотoverхий Київ»), жовтий («як солодко в ночі пожовклі / припасти плечем до плеча», «мов зів'ялий пожовклий листок», «і серед листу жовтого воскрес»), зелений («лани зелено-жовтої сверіпи», «до берегів уквітчано-зелених», «наламали гілля з зеленої ялини», «зелена хвоя юної ялини»), чорний («в обійми чорної повії», «торкнуся устами – Жартливого пасмичка кучерів чорних», «покривало – чорне чи з маками?», «ну, а ти – кострубатий і чорний», «чорні вулиці – порожні»), блакитний («кине погляду квітку блакитну», «із блакиттю в душі», «небо блакитне»), синій («синього бору погляд глибокий») де кожний із них має символічний характер. Символіка блакитної та червоної барви домінує у ліриці Василя Еллана, недарма, перша стала псевдонімом поета (Блакитний). Його символіка *блакиті* дуже споріднена до тичининської та чумаківської. Характерною рисою цих трьох поетів, є абсолютне домінування *блакиті* в парадигмі позначень синього, голубого кольорів – саме через особисте і творче спілкування цих трьох митців, відбувалося формування такого спільного комплексу.

Символіка у В.Блакитного переважно традиційна для європейського й українського символізму, переважно без будь-яких прямих натяків на патріотично-державницьке чи національно-революційне трактування. Швидше в архетипному дусі, ніж у дусі національно-державницької символіки варто розглядати приклади поєднання у творах В.Еллана блакитної барви з жовтою (золотою), а якщо і вести мову про національні традиції, то необхідно мати на увазі насамперед традиції фольклорні чи етнологічні. Це підтверджується досить активним використанням образу барвінку (до нього неодноразово звертався і В.Чумак), який в українській фольклорній традиції сприймається як символ нев'янучої молодості й незнищенності: «Зацвіте хрещатенький барвінок, / Прошепоче сонце: не забудь...» [2, с. 60]; «І серед листу жовтого воскрес / Буянням трав пригноблений барвінок» [2, с. 64]. Найбільш активно кольори-символи у творчості поета виявляють себе на емотивному рівні, який є тлом для наскрізної символізації. Емоції смутку, печалі, туги, відчаю, тривоги, безнадії з відповідними символами темряви, світла, невдач і перемог – це константи індивідуального стилю В.Блакитного.

У поезії В.Блакитного виявляються риси модернізму в поєднанні з неоромантизмом, символізмом, імпресіонізмом, психологізмом, революційним романтизмом, аналітичним раціональним осмисленням своєї епохи через дослідження образу ліричного героя (людини) у складному недосконалому і суперечливому світі, на який він мав незаангажований погляд, у якому переважали сумнів, скепсис, філософічність.

Список використаних джерел

1. Адельгейм Є. Василь Еллан (Блакитний) / Євген Адельгейм // Українські радянські письменники. Критичні статті: Вип. 2. – К.: Рад. письменник, 1957. – С. 3-41.
2. Еллан-Блакитний В. // Твори: У 2 т. / Василь Еллан (Блакитний) – К.: Художня література, 1958. – Т. 1. – 301 с.
3. Ковалів Ю. Полісемантика «Розстріляного відродження» з обірваною перспективою. / Юрій Ковалів. – К.: «МП Леся», 2009. – С. 167-320.

4. Тарновський М. Голос Василя Блакитного сягав за океан / [упоряд. М.В. Вовчик-Блакитної] // Ні слова про спокій! Василь Еллан-Блакитний: Спогади. Матеріали. – К.: Дніпро, 1989. – 359 с.

The article deals with some features of V. Blakytyni's modernism in combination with neoromantyzm, symbolism, impressionism, psychological, revolutionary romanticism, analytical rational comprehension of the epoch by investigating the image of lyrical, laconic, fragmentary syntax, dynamic, conflicting and mostly dialogical deployment of the lyrical themes of struggle opposite emotions, commitment to the images and epithets, specific metaphorical definitions.

Key words: the image, modernism, symbolism, impressionism, art methods, laconic, the dynamics.

УДК 811.161.2'37:821.161.2-31.K1/7.08

Л. М. Марчук, В. Л. Туранська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СИНЕРГЕТИЧНА ОСНОВА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕТНОСВІДОМИХ ЕЛЕМЕНТІВ У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШЕГО»

Людська спільнота об'єднується навколо рідної мови, через яку виявляється характер народу, його дух та духовність. У творах відомих письменників рівень володіння мовою стає основою для відтворення неповторного авторського мислення, світосприйняття та ставлення до інших людей.

Ключові слова: синергетика рідної мови, етнос, рідномовні обов'язки, етнос відомий, лінгвокультурний аспект.

Оскільки художній текст вимагає від слова реалізації не тільки інформативної, але й особливої естетичної функції, то під час лінгвістичного аналізу художнього тексту вчені переконують у потребі розрізнити три рівні сприйняття його змісту: експліцитний (безпосередній), імпліцитний (прихований) і естетичний (такий, що впливає на почуття прекрасного в людині) [8, с. 3]. При цьому відбувається активізація потенційних можливостей слова в «оцінно-чуттєвому, уявно-асоціативному, зображально-виражальному» напрямках [2, с. 24-25]. Відбір мовних засобів у текстах художнього стилю, який справедливо вважають найбагатшим та найвпливовішим з-поміж інших, визначає орієнтація на створення образності з метою впливу на розум, почуття і волю читачів, формування певних ідейних переконань, моральних якостей та естетичних смаків.

Вплив письменника на виховання мовної особистості відбувається через передання духовної сили, закладеної в рідній мові. Як стверджує Ф. Бацевич. «...лише рідна мова як особлива символічна система ці зв'язки гармонізує, витворюючи неповторну для кожної людини і народу (етносу) духовну єдність зі світом» [1, с.18].

Однак світотрактування письменників, як правило, відбиває ментальність усього народу, його історичний досвід, національно відмінні риси тощо. З цього приводу цілком доречно згадати думку Л.Булаховського: «Стилістична майстерність письменника обертається цілком у рамках історично усталеної мови і полягає у влучному комбінуванні того, що... відкриває перед ним усталена мова в усьому багатстві, створеного в ній рідним народом» [3, с. 239].

З-поміж провідних чинників ментального лексику як сукупності «слів чи концептів, які репрезентуються свідомістю» [7, с. 381], О. Кубрякова, розвиваючи думку В. Гумбольдта про зв'язок мови і духовного розвитку людини [4], досить доречно, на наш погляд, першим виділяє екстралінгвальний – відображення у слові «рис історії» [7, с. 388].

Розшифровуємо екстралінгвальні чинники: різні зміни в житті мовної спільноти: зміни уявлень, способу життя, економічної та соціальної структури тощо. До лінгвальних, тобто тих, що діють всередині мовної системи відносимо вплив мовного оточення, аналогія, контекст, необхідність поповнення експресивних засобів.

У конотативному понятті етносвідомої лексики виділяємо чотири рівні: психолінгвістичний, лінгвістичний, постлінгвістичний та екстралінгвістичний, які відповідають чотирьом рівням конотованого значення: експресивно-оцінному, мовному, історично-мовному й історично-культурному.

Тому оцінка як семантичний компонент слова – це закріплене у семантичній структурі слова оцінне значення, яке виражає ставлення мовного колективу або окремого індивіда до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою добре / погане, схвальне / несхвальне, позитивне / негативне, корисне / шкідливе тощо.

Мовні процеси неоднорідні, часто знак авторської оцінки змінюється, тому можна виділити декілька типів таких змін:

- 1) за напрямком зміни знака оцінки:
 - а) **мейоративна** оцінка (від «->» до «+»),
 - б) **пейоративна** оцінка (від «+» до «->»).
- 2) за ступенем закріпленості в мові:
 - а) **інгерентна** – внутрішньо властива мовному знакові, є постійною ознакою мови,